

УДК 330.526.34:338.24

О. Б. Таращанська, аспірант кафедри управління національним господарством НАДУ

РЕЙДЕРСТВО ТА ЙОГО НЕБЕЗПЕКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Визначається сутність рейдерства як економічного явища в ринковій системі господарювання, досліджуються його різновиди та найсуттєвіші небезпеки, пов'язані з його поширенням у корпоративному секторі економіки.

Ключові слова: *рейдер; рейдерство; корпоративний сектор економіки.*

This article defines the essence of raiding as an economic phenomenon in a market economic system, analyzes its varieties and the most significant hazards associated with its spread in the corporate sector.

Key words: *raider; raiding; corporate sector.*

Постановка проблеми (постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями). Однією з найгостріших проблем розвитку економіки України в сучасних умовах господарювання є поширення практики рейдерських захоплень. Під рейдерством, як правило, розуміють протизаконні дії ринкових суб'єктів, спрямовані на захоплення будь-яких чужих активів.

Чинне законодавство України регулює належним чином далеко не всі правовідносини, що виникають у процесі господарської діяльності. Це дозволяє деяким суб'єктам господарювання вчиняти протиправні дії: незаконно віднімати за допомогою, по суті, шахрайських схем майно у власників, дестабілізувати нормальні ринкові взаємини і процес виробництва. Нині в Україні об'єктами рейдерських захоплень стають не лише малі й середні підприємства, але й потужні господарські товариства. Це становить реальну небезпеку для розвитку корпоративного сектора вітчизняної економіки, збереження його конкурентних позицій на внутрішньому та світовому ринках, погіршує інвестиційний клімат у країні. Але перед тим як починати боротьбу з такими протиправними захопленнями, слід визначити саму суть рейдерства, а також небезпеки, які воно несе для розвитку економіки України, в тому числі її корпоративного сектора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття). Аналіз стану наукових розробок у вітчизняних та зарубіжних джерелах із цієї проблеми свідчить, що вона актуальна і перебуває в полі зору багатьох науковців. Дослідженню механізмів регулювання корпоративних відносин присвячено праці О. О. Белікова [1], З. С. Варналій [2], О. Ю. Кирсеєва [3], Ю. Г. Ковнія, І. І. Мазур, О. В. Манойленка [4], В. Ю. Нестеренко, В. В. Ряботи [5], О. М. Сафронової [6], А. В. Халецького [7] та ін. Проте ще досі немає визначення поняття рейдерства та основних ознак цього явища, які дозволяють відрізнити його від подібних явищ. Це зумовлює актуальність цього дослідження, його мету і завдання.

Мета статті (формулювання цілей статті (постановка завдання) – визначення сутності рейдерства, а також виявлення найсуттєвіших небезпек, які пов'язані з його поширенням у корпоративному секторі економіки.

© О. Б. Таращанська, 2012

Відповідно до визначеної мети основні завдання такі:

– здійснити аналіз наукових досліджень та публікацій щодо визначення поняття рейдерства;

– виявити ознаки рейдерства;

– охарактеризувати сутність рейдерства;

– визначити основні небезпеки для розвитку корпоративного сектора економіки України.

Виклад основного матеріалу (виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів). Явище під назвою “рейдерство” (з англ. raid – захоплення) відоме світовій практиці досить давно. Виникло воно у Великобританії, і спочатку цим терміном позначалися набіги морських суден, що самостійно виконували бойове завдання, у тому числі й захоплення торговельних кораблів інших країн. Рейдерство в сучасному розумінні з’явилося в США в 60–70-х рр. XX ст. Вважається, що першим рейдером був Джон Рокфеллер, засновник Standart Oil, який різними способами скуповував акції своїх конкурентів з метою зміцнити становище свого бізнесу.

Для того щоб зрозуміти і осмислити всі небезпеки, які рейдерство являє для розвитку корпоративного сектора економіки, слід визначити саму сутність рейдерства як економічного явища. Почати необхідно з витоків, із сутності поняття “рейдерство”. Для цього звернемося до його первинного, західного визначення. На Заході рейдерством називають ситуацію, в якій одна компанія намагається заволодіти іншою без схвалення цього дирекцією (правлінням) компанії-мети, тобто відбувається поглинання компанії проти волі її керівництва і ради директорів.

Рейдер (у класичному визначенні) – це суб’єкт, який, вживаючи заходи з поглинання чужої компанії, не порушує закон, а лише діє всупереч волі її керівництва та контрольних акціонерів [8, 6].

Із цього можна зробити висновок, що поглинання бувають:

– дружніми – коли пропозиція щодо придбання компанії підтримується її керівництвом і злиття відбувається на підставі спільного волевиявлення та вигоди від об’єднання;

– недружніми (ворожими) – коли керівництво компанії, що поглинається, не приймає пропозицію щодо об’єднання і виступає проти нього, а поглинання все одно відбувається.

Такі випадки ворожих поглинань дістали назву “рейдерських захоплень” і є об’єктивними процесами, які сприяють динаміці економічного зростання й розбудові потужної конкурентоспроможної держави [9, 6].

У трансформаційній економіці, коли тільки створюються адекватні державні засоби регулювання економіки, формується приватний сектор і механізми корпоративного управління, така проблема, як рейдерство, досить актуальна. Оскільки основним чинником розвитку такої економіки є роздержавлення власності, тобто перехід прав власності від держави до приватних осіб, то без належного корпоративного законодавства, корпоративної культури, корпоративної грамотності менеджменту компаній перехід прав власності відбувається часто незаконними і силовими методами.

Нині не визначено чітких критеріїв, за якими те чи інше поглинання можна вважати ворожим, а тому існує багато думок і визначень поняття “рейдерство”. Різні автори і видання наводять різні визначення даного явища, від звичайного законного недружнього поглинання до зовсім бандитського захоплення підприємства.

Так, А. Сміпох визначає рейдерство як будь-який спланований конфлікт за корпоративний контроль, будь-яку спробу його перехоплення без згоди менеджменту й контрольного акціонера, а випадки, коли відбувається порушення закону, – як корпоративне загарбництво [10, 27–28].

На думку фахівців Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, “рейдерське захоплення (поглинання) підприємства є добре організованим, продуманим цілеспрямованим і комплексним заходом, що вимагає від його ініціаторів (рейдерів) значних інтелектуальних і фінансових ресурсів. Використання корупційних зв’язків дозволяє рейдеру досягнути ефекту раптовості, необхідного для захоплення чужого підприємства, а неправосудні судові рішення дозволяють рейдеру розпорядитися чужим майном на свою користь. Основною ознакою рейдерства є вчинення протиправних діянь для заволодіння чужою власністю під прикриттям зовні законних підстав” [8, 5].

Інші фахівці визначають рейдерство як недружнє, поза межами дії цивільного законодавства, спрямоване проти волі власника захоплення чужого майна на користь іншої особи, встановлення над майном повного контролю нового власника в юридичному й фізичному розумінні з використанням корумпованості чиновників та/або із застосуванням сили [11].

У працях М. Погорецького та В. Шеломенцева можна знайти таке визначення: “Рейдерство є видом організованої злочинної діяльності, що передбачає вчинення низки злочинів, пов’язаних спільним умислом і спрямованих на протиправне захоплення чужої власності з використанням неправосудних рішень та корупції в правоохоронних органах. Це, насамперед, злочин загальнокримінальної спрямованості (шахрайство, грабіж, підробка документів тощо), службові злочини (зловживання владою або службовим становищем, перевищення службових повноважень, хабарництво тощо), злочини проти правосуддя (винесення свідомо неправосудного рішення, ухвали або постанови, свідоме неправдиве показання тощо)” [12, 17].

Показово, що в працях О. Белікова можна зіткнутися з відгуками про рейдерів як про “санітарів економіки”, діяльність яких спрямована на ті підприємства, які не в змозі вижити в конкурентній боротьбі. “Рейдери, тобто “санітари лісу”, поглинають невеликі та неспроможні підприємства, натомість дають їм стабільність та фінансову підтримку”, – зазначає він [13]. Тобто діяльність рейдерів приносить суспільству користь. Вони, вилучаючи власність у неефективного власника та передаючи його ефективному, оздоровлюють бізнес, тим самим сприяють підвищенню привабливості підприємства на ринку, збільшенню прибутків і, як наслідок, рентабельності підприємства для акціонерів.

Для визначення поняття рейдерства в першу чергу слід виявити необхідні й достатні ознаки цього явища, які дозволяють відрізнити його від подібних явищ. Такими ознаками є [14, 1]:

- виконання дій, спрямованих на заволодіння чужими об’єктами власності;
- виконання цих дій з мінімальними витратами;
- необхідність легалізації прав власності для одержання кінцевої вигоди рейдером (використання об’єкта власності, його перепродаж тощо);
- виконання даних дій проти волі законного власника й на умовах, на яких законний власник в іншій ситуації не уклав би відповідну угоду;
- застосування таких діянь, як: обман, зловживання довірою, примус до угоди, шантаж, фальсифікація доказів, підробка документів, погрози, хабарі, комерційний підкуп, зловживання службовими повноваженнями, підробки і злочини у сфері правосуддя.

Отже, рейдерство – це дії, які спрямовані на заволодіння будь-якими чужими активами проти волі власника з мінімальними витратами, шляхом вживання кримінально і адміністративно караних діянь, з подальшою легалізацією прав на придбане в такий спосіб майно і перепродажем його за ринковою ціною замовникові захоплення або добросовісному набувачу [15]. До того ж остаточною метою рейдерства є надання захопленню правомірною характеру, легалізація розкрадання власності. Саме в цьому і полягає головна небезпека даного діяння.

За допомогою такого інструмента, як рейдерство найчастіше відбувається перехід тіньового бізнесу в легальний. Це можна пояснити, проаналізувавши рис. 1 [11].

Рис. 1. Перехід тіньового бізнесу в легальний за допомогою таких інструментів, як рейдерство і корупція

Рисунок ілюструє процес детінізації бізнесу шляхом рейдерських захоплень, які неможливі без залучення корумпованих владних органів (реєстраторів акцій, судової гілки влади, державної виконавчої служби, державної податкової служби, органів МВС). Основні елементи такої системи: тіньовий бізнес – рейдерство – корупція – легальна економічна діяльність. Зрозуміло, що такий стан справ позначається на ефективності державного регулювання економіки.

У сучасній науковій літературі, як правило, виокремлюються декілька видів рейдерства в діапазоні від зовсім легальної діяльності до кримінальних дій, які супроводжуються цілим комплексом злочинів від корупції до фізичного насильства. Зокрема, В. А. Грачев рейдерство поділяє на чотири види [16, 2].

Перший вид рейдерства – це “корпоративний шантаж” власника, його часто застосовує міноритарний акціонер, щоб дорожче продати свої акції. Він має назву “грінмейл” (англ. green mail – зелене повідомлення) і відділяється від рейдерства, оскільки вважається, що мета рейдера – не одержання прибутку від перепродажу акцій, а встановлення повного контролю над бізнесом.

Другий вид – “біле рейдерство”. Рейдер діє за законом, використовуючи прогалини в законодавстві, організовує скупівлю акцій чи боргів підприємства, намагається тимчасово погіршити його економічне й фінансове становище, здешевивши його акції, шукає прогалини у статуті і т. д.

Третій вид – “сіре рейдерство”. Тут уже йдеться про балансування на грані закону, однак, як правило, ця грань перетинається. Для “сірого рейдерства” характерне використання фальсифікованих документів, подвійного реєстру акціонерів, незаконних зборів акціонерів. Тут є простір і для корумпованості суддів.

Четвертий вид – “чорне рейдерство”, іде рука в руку з бандитизмом. Тут теж використовуються фальсифіковані документи та інші методи “сірого рейдерства”, але значно більше уваги приділяється корумпованості чиновників різного роду міністерств і відомств, представників правоохоронних органів, суддів. Однак, крім корупційних, незаконних і неправосудних рішень, “чорне рейдерство” характеризується обов’язковим застосуванням фізичного насильства для реального втілення цих рішень у життя.

Після захоплення будь-яких активів у рейдерів існує кілька методів їх використання. Перший – відразу перепродати третій особі. Другий – рейдер управляє компанією сам. Але слід ураховувати, що коли в рейдера в руках опиняються фінансові потоки підприємства, то перше, що відбувається, – виведення доходів в офшорні зони і включення механізмів податкової “оптимізації”: платежі підприємства в бюджет різко знижуються. Потім підприємство починає брати у великій кількості кредити в банку компанії-рейдера, збільшуючи свою кредиторську заборгованість. Паралельно із цим на підприємстві заморожується заробітна

плата, поступово ліквідуються соціальні виплати. Третій – підприємство захоплювалося з метою усунення конкурента, або рейдера цікавить майно підприємства. У цьому випадку майно виводиться зі статутного фонду в яку-небудь фіктивну фірму, після чого продається.

Але навіть у найкращому випадку підприємства, які зазнали рейдерської атаки, стикаються із серйозними проблемами у відносинах з постачальниками, зі споживачами. Через чутки про те, що на підприємстві рейдери, можуть початися перебої з поставками сировини, реалізацією продукції, кредитуванням, податковими службами. Це негативно відобразиться на фінансовій стабільності підприємства. Таким чином, можна сказати, що активами, які виступають об'єктами рейдерських захватів, як правило, є: нерухомість; корпоративні права; інтелектуальні права; інше майно, для користування й розпорядження яким рейдерам необхідно узаконити володіння ним аби вільно ввести його в цивільний обіг і отримати свій прибуток.

Обравши об'єкт поглинання, рейдери розробляють комплекс взаємопов'язаних заходів, до якого входять: заходи з підриву авторитету й ділової репутації як самого підприємства, так і його керівника (або керівників); судові позови, за допомогою яких (не без застосування корупційних схем) можна використати на свою користь заходи із забезпечення позову (накладення арешту на майно підприємства, заборону виконання або, навпаки, примушування до виконання рішення загальних зборів тощо); підключення фінансових установ (банків, страхових компаній, інвестиційних фондів), а також інших контрагентів підприємства-мети; забезпечення за допомогою корупційних зв'язків протиправного тиску на підприємство з боку правоохоронних та контрольних органів; використання відверто кримінальних насильницьких методів щодо власників та керівників підприємства (від погрози застосування насильства щодо цих осіб та їхніх близьких до вбивства).

Аналіз основних видів та методів рейдерства дозволяє зробити висновок, що подібна діяльність безпосередньо пов'язана з шахрайством, рядом податкових і економічних злочинів, корупцією у вищих ешелонах влади, правоохоронних органах, яка супроводжується підркобою документів, тиском на посадових осіб, дестабілізацією економіки [17].

В умовах перехідної економіки об'єктами рейдерських атак стають не тільки дрібні фірми й організації, але й потужні корпоративні підприємства зі значним виробничим потенціалом, які часто мають містотвірне значення і створюють велику кількість робочих місць. Особи, які захоплюють такі підприємства, зазвичай не цікавляться виробничим процесом; їх мета – перехоплення корпоративного контролю в компанії шляхом її нелегітимного ворожого поглинання. Результатом таких дій стає розкрадання і розпродаж найбільш ліквідних активів господарських товариств (у першу чергу – нерухомості), втрата цінних технологій і обладнання, скорочення виробництва [18, 4]. Таким чином, рейдерство – це ще й соціальне явище, оскільки найчастіше вирішується доля не лише якогось конкретного підприємства, а й сотень, а то й тисяч людей, які на ньому працюють.

Це створює реальну загрозу всьому корпоративному сектору економіки, оскільки внаслідок подібних поглинань припиняється діяльність стабільних і прибуткових компаній, зменшуються надходження до бюджетів усіх рівнів, зростаються соціальні проблеми і, головне, процес перерозподілу корпоративного контролю переходить у неконтрольовану й непрогнозовану площину криміналітету, стрімко посилюючи негативні тенденції надмірної концентрації власності.

Небезпека рейдерства для розвитку корпоративного сектора економіки проявляється також у негативному впливі на міжнародний імідж країни, зниженні її інвестиційної привабливості, оскільки динаміка закордонного інвестування в економіку країни визначається насамперед такими факторами, як внутрішня політична стабільність, характер і темпи здійс-

нення ринкових реформ, сприятливі зовнішньоекономічні умови, стабільність економічного законодавства, гарантії недоторканності приватної власності й закордонних вкладень. Рейдерство у трансформаційній економіці відкидає будь-яку можливість упровадження чітких правил у сфері ведення бізнесу та захисту приватної власності в країні на довгі роки, звідси інвестиційна привабливість країни різко падає у зв'язку з незахищеністю іноземного капіталу.

Це також підтверджує А. Кінах [19, 30–31], який у своїх виступах зауважив, що рейдерські атаки стають істотним чинником, який знижує як кредитний рейтинг країн з перехідною економікою, так і рейтинги компаній цих країн. “У країну, де право власності перебуває в такому ризикованому становищі, інвестиції охоче не підуть. По-друге, рейдери знижують капіталізацію компаній і економіки в цілому: адже їх “робота” – відібрати чуже дешевше для замовників. По-третє, недружні, а часто просто кримінальні захоплення підприємств дають усьому світові певний сигнал про негідну якість судової системи, корумпованість або некомпетентність правоохоронних органів. Усе це разом просто ставить під загрозу стабільний економічний розвиток”.

Рейдерство у всьому світі розцінюється як чинник слабкості політичних, правових структур влади в державі, її недосконалого законодавства, відсутності необхідних умов для безпеки бізнесу, захисту прав власників і рівноправної конкуренції.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Виходячи з викладеного, можна зробити висновки, що рейдерство – специфічний вид неправомірної господарської діяльності, який пов'язаний із захопленням проти волі власника будь-яких активів (майна, землі, корпоративних прав) та застосуванням протиправних, кримінально і адміністративно караних дій з метою встановлення контролю над ними під прикриттям зовні законних підстав. При цьому рейдери не цікавляться виробничим процесом, їх метою є лише перехоплення корпоративного контролю, вони не зацікавлені у збереженні та економічному зростанні захопленого підприємства, найчастіше результатом захоплення стає розкрадання і розпродаж найліквідніших активів господарських товариств (у першу чергу – нерухомості), втрата цінних технологій і обладнання, скорочення виробництва. Це створює реальну загрозу всьому корпоративному сектору економіки, оскільки внаслідок подібних поглинань припиняється діяльність стабільних і прибуткових компаній, зменшуються надходження до бюджетів усіх рівнів, посилюються соціальні проблеми [15].

Незважаючи на значну кількість напрацювань українських та зарубіжних учених, слід вказати на недостатню наукову розробку та обґрунтування певних аспектів проблеми рейдерства в Україні. Актуальність, практична значущість порушеної у статті проблеми, а також той факт, що правове врегулювання корпоративних відносин в Україні потребує подальшого вдосконалення, визначають необхідність подальших розвідок у даному напрямі, зокрема розроблення механізмів протидії рейдерству на рівні підприємства і на рівні держави, а також оцінювання ризиків протиправного захоплення підприємства.

Список використаних джерел:

1. Беліков О. О. Великий рейдерський словник. Превентивні методи захисту, або Як протистояти рейдерському захопленню / Беліков О. О., Грайворонський А. В., Хольченков О. М. – К. : Юстініан, 2009. – 296 с.
2. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : монографія / Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Сасенко О. С. ; [наук. ред. З. С. Варналій ; ред. С. В. Бартош ; худож. обкл. М. І. Перловська]. – К. : Знання України, 2011. – 299 с.
3. Киреев А. Ю. Рейдерство в Российской экономике: сущность, тенденции и возможности противодействия : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 / Александр Юрьевич Киреев. – М., 2008. – 22 с.

4. Маноїленко О. В. Механізми антикризового управління в корпоративному секторі економіки : монографія / Маноїленко О. В. – К. : НАДУ, 2006. – 351 с.
5. Рябота В. В. Захист прав акціонерів при злитті та поглинанні акціонерних товариств в Україні : монографія / Рябота В. В. – К. : Києво-Могилянська академія, 2007. – 159 с.
6. Сафронова О. М. Удосконалення управління державними пакетами акцій в Україні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Сафронова Ольга Миколаївна. – К., 2004. – 196 с.
7. Халецький А. В. Державний механізм попередження економічної злочинності в забезпеченні національної безпеки : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Халецький Андрій Вікторович. – Д., 2007. – 205 с.
8. Аналітична довідка : матеріали комітетських слухань Верховної Ради України “Шляхи подолання рейдерства: удосконалення законодавства та посилення реагування правоохоронних органів на протиправні дії його організаторів і виконавців”. – К. : Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, 2008. – 127 с.
9. Резонанс. Бюлетень матеріалів, підготовлених на базі аналізу оперативної інформації електронних видань. – 2007. – № 12.
10. Сміпox А. В. Корпоративне рейдерство в світлі корпоративної конфліктології / А. В. Сміпox // Юридичний радник. – 2008. – № 2 (22).
11. Аналітична записка за матеріалами інтернет-видань. Основні передумови та шляхи подолання рейдерства в Україні // Персонал. – 2007. – № 27 (230).
12. Погорецький М. А. Рейдерство в Україні: проблеми кримінальної відповідальності / М. А. Погорецький, В. П. Шеломенцев // Юридичний радник. – 2008. – № 2 (22).
13. Беліков О. О. Чи є рейдерські захоплення наслідком корпоративних конфліктів? [Електронний ресурс] / О. О. Беліков // Економіка. – 2007. – № 1. – Режим доступу : <http://h.ua/story/28447>.
14. Предложения по повышению эффективности борьбы с рейдерством (незаконным захватом собственности) [Электронный ресурс] / под ред. Краснова М. А. – М. : Национальный антикоррупционный комитет, 2008. – Режим доступа : <http://www.vdcr.ru/content/view/1309/193>.
15. Гусев В. О. Рейдерство / В. О. Гусев, О. Б. Таращанська // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 4 : Галузеве управління. – С. 545–547.
16. Грачев В. А. Адаптивное управление предприятием в условиях противодействия противоправному захвату : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / В. А. Грачев. – Тверь, 2008. – 24 с.
17. Предложения по повышению эффективности борьбы с рейдерством (незаконным захватом собственности) [Электронный ресурс] / Общественное объединение предпринимателей, Национальный антикоррупционный комитет, 2008. – Режим доступа : <http://www.vdcr.ru/content/view/1309/193>.
18. Зеркалов Д. В. Антирейдер. Пособие / Зеркалов Д. В. – К. : Дакор, КНТ, Основа, 2007. – 224 с.
19. Кинах А. К. Рейдерство – признак правовой и судебной слабости / А. К. Кинах // Рейдерство в Украине. – 2007. – № 7. – С. 30–31.